

MARIA SALMINEN

Eläimelle eläimistä

Helena Telkänranta, *Ihminen ja eläin*. SKS, Helsinki 2016. 181 s.

”Varpusen ilot, poron surut ja ahvenen pelot kumpuavat eri tilanteista kuin meidän.” (140)

Tietokirjailijanakin ansioituneen evoluutiobiologi Telkänrannan edellinen teos *Millaista on olla eläin?* (2015) käsitteli eläimyyttä eläimen kokemuksen näkökulmasta. Nyt käsillä oleva kirja tulkitsee eläimenä olemista kognitiiviset kyvyt keskiössään.

Edellisen teoksen tarkkuus ja tarkkanäköisyys, tulkinnallinen taito, myötätunto ja eläväinen kieli ovat myös tämän kirjan ansioita. Telkänrannan ilmeisenä pyrkimyksenä onkin tulkita alansa uusimpia tutkimustuloksia lähestyttävässä mutta täsmällisessä ja informatiivisessa muodossa. ”Kirja on tarkoitettu lyhyeksi, helppolukuiseksi johdannoksi siihen, mitä tällä hetkellä tiedetään.” (10) Tavoite ehdottomasti täyttyy.

Telkänranta onnistuu esittämään osuvasti, elävästi ja mukaansatempaavasti suuren joukon tutkimusasetelmia ja -tuloksia. Tarkastelussa ovat esimerkiksi eläinten kyky käyttää symboleita, kieltä ja syntaksia, eläinten ajantaju, lukumäärien hahmotus, kärsiväisyys, erilaiset sosiaaliset taipumukset ja käytännöt saman lajin sisällä ja lajien välillä, rytmi- ja musiikkitaju, etiiikka ja empatiakyky sekä kulttuurin kumulatiivisuus (taitojen ylisukupolvinen opettaminen ja kehittäminen).

Monet kirjassa esitellyt tutkimustulokset onnistuvat vakuuttamaan, että yleisesti vallitsevia

käsityksiä eläinten kognitiivisista kyvyistä on muutettava tai vähintäänkin mukautettava. Telkänranta painottaakin muun muassa, että ”tietoisuutta on monenlaista” (21).

Eläinkunnan neropatit

Tavallisimmat lemmikkieläimet eivät olekaan eläinlaakson kirkkaimpia hattivatteja. Esimerkiksi valaiden, delfiinien ja jopa tiaisten syntaktiset taidot ylittävät kissan ja koiran käsityskyvyn. Koira ymmärtää vain kaksisanaisen rakenteen (”hae pallo”), ja kissaa kiinnostaa¹.

Useat eläinlajit kykenevät tulkitsemaan kokemuksia yli lajirajojen, missä ihminenkään ei aina onnistu. Ihmisen tulkinta toisen tunnetiloista on erityisen kasvosidonnaista. Esimerkiksi hevosen tunnetiloja ihmisen on vaikea havaita, koska

niiden poskipäälihakissa ei ole kytkentää, joka yhdistäisi suun ilmeet silmien ilmeeseen. Vastaavia ihmiselle vaikeasti tunnistettavia ilmeitä ja kokemuksen ilmaisuja on monilla muillakin lajeilla:

”Koiraspuolinen tursas, joka lähtee karkottamaan kilpailijaansa, muuttuu kauttaaltaan mustanpuhuvaksi. Jos toinen koiras ei halua jäädä kamppailemaan tämän lähestyvän synkän hahmon kanssa, se valahtaa vuorostaan kalpeaksi. Vastustajan vaaleneminen hillitsee hyökkäyshaluja, joten tummunut koiras antaa kilpailijansa poistua rauhassa.”

Telkänranta osoittaa myös, että lajinomaiseksi käyttäytymiseksi tulkitut toimintatavat saattavatkin olla vankeudessa elävien eläinten neuroottista käytöstä. Eläinten ahdistus (kuten moni muukin niiden kokemus) jää ihmisiltä monesti huomaamatta tai reaktio tulkitaan väärin.

Esimerkiksi tulkinnat eläinten kognitiivisista kyvyistä perustuvat niiden käyttäytymiseen. Eläimet ovat kuitenkin monesti eläneet epätyypillisissä ympäristöissä, ja koeasetelmat ovat olleet niille pelottavia. Tällöin esimerkiksi älykkyyden tai kognitiivisen joustavuuden tutkimiseen tähtäävien kokeiden tulokset ovatkin kertoneet lähinnä eläinyksilön stressinsietokyvystä tai kyvystä tulkita tutkijan käytöstä.

Delfiinien, valaiden ja apinoiden kommunikointikykyä on tutkittu pitkään – tosin ihmisen ehdoilla.

Tutkija asettaa useimmiten puitteet, joissa jokin toiminta tunnistetaan tai kielletään sen määrittelemisen joutain inhimillistä muistuttavaksi. Esimerkiksi delfiinejä tutkinut Vincent Janik toteaa, ”että on itse asiassa harhaanjohtavaa puhua delfiinien kielestä. Niillä saattaa nimittäin olla sellainen tiedonvälitysjärjestelmä, joka toimii aivan eri tavalla.” (17)

Saattaa vaikkapa olla, että delfiinien, valasten, bonobojen ja muidenkin eläinten kielet toimivat ikään kuin metaforina tai figureina. Delfiineillä on tilanteen mukaan taipuvat ”nimivihellykset”, joilla ne tunnistautuvat kumppaneilleen tai esittäytyvät vieraille parvelle (13–16). Sama näyttäisi pätevän valaisiin.

Musiikki, rytmit ja etiikka

”Oppa Gangnam style!”

Höyhentöyhtö kakadupapukaijan pääläellä ponnahtaa terhakkaasti pystyyn, kun se kuulee lempikappaleensa alkavan. Kaija pomppii paikallaan musiikin tahdissa ja levittelee siipiään. Rytmien kiihtyessä kaija kiihdyttää mukana [...]. Kertosäe alkaa, ja kaija tempautuu tunnelmaan kallistelemalla päätään laajassa kaareissa puolelta toiselle. Päälaen höyhenet ovat edelleen innostuksesta ojossa.” (41)

Hevimoshous tai tekno eivät myöskään ole kaijoille vierasta. Näitä ja monia muita musiikkilajeja ne osaavat tanssia sujuvasti rytmiin, improvisoiden pakotteetta ja palkinnotta, ihan vain koska huvittaa. Psykologi Adena Schachner työryhmineen on analysoinut lukuisia YouTube-videoita (tarkalleen ottaen 1019), joissa monet papukaijat ja kaijaset osoittavat rytmijunsa ja spontaanin musiikki-innostuksensa².

Koirien suosikeiksi on osoittautunut Straussin *Tonava kaunoinen* ja Beethovenin *Kuutamonaatti*, kun taas rotat preferoivat Mozartia ja Bachia. ”Koeolosuhteissa jopa kultakalat ovat oppineet erottamaan barokkimusiikin bluesista.” (47) Älykkyys ja luovuus eivät ole eläimilläkään kytköksissä, mikä tuskin yllättää.

Ongelmanratkaisukyky ja etiikka eivät myöskään näytä käyvän yksin. Kenties etiikan olisi ihmisilläkin perustuttava johonkin yleisempään kuin ihmislajin toimintaan.

”Se suuri ero”³

Telkänrannan teoksessa saattaisi jäädä näätimään ensinnäkin ihmiskulttuurioptimismi. Hän vakuuttaa toistuvasti, että lähitulevaisuudessa saamme lisää tietoa ja ymmärrystä eri lajeista ja niiden kognitiivisista kyvyistä, esimerkiksi lajien tavasta viestiä ja tuon viestinnän kokemuksesta ulottuvuudesta. Toinen vastahangoittuvuus on ihmiskeskeytyksen vaikutelma. Inehmo tuntuu olevan kaiken eläimyyden vertailukohta ja viitepiste, mikä toki käy ilmi jo kirjan nimestä.

Tarkemmin ajatellen Telkänranta ei välttämättä kuitenkaan voi syyttää näistä. Hän kykenee perustelemaan todella vakuuttavasti, kuinka koe-eläinten kohtelu ja koeasetelmien tulosten pätevyys turvaaminen on kehittynyt. Kenties hänen optimisminsa on oikeutettua.

Ratkaiseviksi eroiksi ihmisen ja eläinten välillä Telkänranta nimeää ihmisen poikkeuksellisen kehittyneen kyvyn arvioida toisten ajatuksia ja omia ajatuksia, ja lisäksi halun vaikuttaa kanssaeläinensä ajatteluun ja viestintään. Kirjassa mainitaan myös kielen mahdollistaman kulttuurisen kumulaation nopeus.

Ottaen huomioon Telkänrannan poikkeuksellisen herkkyyden tunnistaa, tulkita ja ilmaista erilaisia lajityypillisiä käyttäytymismuotoja vaikuttaa selvältä, että hän tulkitsee ihmistä samalla tavalla tai jopa tasolla kuin eläimiä. Jollekin toiselle eläimelle hän kenties kykenisi ilmaistamaan asian toisella tavalla, mutta ihminen lukee ihmiseksi. Niinpä lienee välttämätöntä kuljettaa ihmiseläintä jatkuvasti mukana viitepisteenä, vertailukohtana ja kiinnikkeenä.

Mutta onko ero ihmisen ja muiden eläinten välillä kvalitatiivinen vai kvantitatiivinen? Kirjan tarkoitus on popularisoida kovaa

tiedettä, joten kaikkea ei voi esittää kovassa muodossa. Jo johdannossaan Telkänranta huomauttaa: ”Ihminenkin on toki yksi eläinlaji muiden joukossa.” (10) Jatkossa hän osoittaa esimerkkejä siitä, miten ihminen kyllä nousee eläinten kykyjen yläpuolelle, vaikka jotkin lajit hallitsevatkin samojen toimintatapojen perustat ja kykenevät välittämään tai jopa kehittämään niitä ylisukupolvisesti.

”Onko minuutti yhtä pitkä kaikille eläimille?” (72). Tuskinpa. Vuorokauden ikäisen miljoonakalanpoikasen kyky erottaa lukumääriä on samaa tasoa kuin vuoden ikäisen lapsen. Etumme niihin nähden tosin on, että meillä on enemmän aikaa.

Kuinkas ihminen?

Vaikka Telkänranta ei sitä suoraan sano, teoksen perusteella ’ihmisen’ ja ’eläimen’ ero – ainakin tutkituilta osin – vaikuttaisi olevan pikemminkin kvantitatiivinen. Ihminen on eläinlaji, joka on kenties kiihdyttänyt eksponentiaalisesti ja vetänyt kaiken omalta osaltaan tappiin.

Kirjan tärkeintä antia on, että se miltei pakottaa lukijansa jäsentämään käsityksiään uudella tavalla huolellisesti referoitujen tutkimustulosten valossa. Mutta kuten Telkänranta puolisuorasti osoittaa, älykkäimmät ja herkkätuntoisimmat eläimet ovat yleensä riittävän viisaita pysyäkseen kaukana ihmiseläimistä.

”Selvää tietenkä on, että jokin ihmisissä on perinpohjaisen erilaista kuin muussa eläinkunnassa. Ei tarvitse kuin vilkaista sitä, millaisiin mittasuhteisiin on paisunut lajimme kyky muuttaa ympäristöään – niin tarkoituksellisesti kuin vahingossa.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Kalle Jokinen, Yritätkö puhua kissallesi? Tutkimus: Turha vaiva – kattia ei kiinnosta. *Iltalehti* 22.11.2013. Verkossa: www.iltalehti.fi/perhe/2013112217753959_pr.shtml
- 2 Ks. esim. https://www.google.fi/?gws_rd=ssl#q=cockatoo+dancing+to+gangnam+m+style&
- 3 Alaotsikko sivulla 152.